

Obrazy Písma svatého

Paintings of the Holy Scriptures

Helena Dáňová – Jiří Roháček

Helena Dáňová – Jiří Roháček

Obrazy Písma svatého.
Ikony ze sbírky Ústavu dějin umění
Akademie věd České republiky

Paintings of the Holy Scriptures.
Icons from the collection of the Institute of Art History
of the Czech Academy of Sciences

Doprovodná publikace k výstavě
ve Window Gallery, ÚDU AV ČR

Accompanying publication for the exhibition
in the Window Gallery of the CAS

11. 10. 2023 – 17. 3. 2024

© Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i. /
Institute of Art History of the Czech Academy of Sciences

Texty / Texts:
Helena Dáňová, Jiří Roháček

Foto / Photo:
Vlado Bohdan, Zdeněk Matyáško

Vydalo Artefactum, nakladatelství Ústavu dějin umění AV ČR, v. v. i. /
Published by Artefactum Publishing House, Institute of Art History
of the Czech Academy of Sciences

ISBN 978-80-88283-82-9

Výstava i publikace jsou věnované památce
doc. PhDr. Jiřího Roháčka, CSc.

Both the exhibition and the publication
are dedicated to the memory of
doc. PhDr. Jiří Roháček, CSc.

Ikony.

Krátký historický úvod

Ikona, z řeckého *eikón* – obraz, podoba, je náboženský obraz ortodoxního křesťanství. Není jen uměleckým dílem, ale i samotným předmětem kultu. Známý je výrok byzantského teologa 4. století Basila Velikého, že ten, kdo líbá obraz Krista, jako by líbal Krista samotného. Typickým znakem ikon je konzervativnost jejich výtvarné podoby. Je to důsledek nutnosti dodržování přísných pravidel – kánonu, a to jak ikonografického, tak technologického. S tím je spojená intenzivní závislost na starších předlohách. Postavy na ikonách jsou malované na převážně monochromatickém pozadí, nejčastěji na zlatém či okrovém, s fantazijní stylizovanou krajinou a architekturou. Důležitou roli hrají barvy, zejména barevnost rouch hlavních postav Krista a Panny Marie. Charakteristickým znakem ikon je také mnohdy velmi bohatý nápisový doprovod. Ikona je vlastně přepisem Písma, malíř ji nemaluje, ale „píše“.

Nejstarší dochované ikony pocházejí z koptského a raně byzantského prostředí. Až na výjimky, jako je klášter sv. Kateřiny na Sinaji, však padly za obětí dvěma vlnám ikonoklasmu v pokročilém 8. a v první polovině 9. století. Teprve rok 843 znamenal definitivní obnovení uctívání ikon (slaví se jako svátek orthodoxie) a také novou etapu v postupech jejich vytváření, které byly následně kodifikovány. Umění ikony zůstalo živé i po pádu Byzantské říše roku 1453. Postbyzantské ikony nacházíme v řecko-italském prostředí, kde vedoucí roli v jejich tvorbě zastával Benátskou republikou ovládaný ostrov Kréta, který ikonami zásoboval celé východní Středomoří. Ikony se malovaly rovněž na Balkáně a v dalších bývalých byzantských provinciích. Mimořádný význam má pak ikona ruská. První ikony v Rusku byly bezpochyby byzantskými importy, od 12. století se však rozvíjel ikonopis domácí. Mongolský vpád v letech 1237–1240 a následné podrobení velké části ruských knížectví znamenaly úpadek ikonomalby, která se začala opět více rozvíjet až od 14. století. Nejvýznamnějším centrem se stal Novgorod a později také Moskva. Vrcholným obdobím ruské ikony bylo 15. století, kdy tvořil svá nejlepší díla nejvýznamnější ruský malíř ikon Andrej Rublev (asi 1360–1430). Tradice ikonomalby pak pokračovala až do současné doby. I když novější období je obecně považováno za spíše úpadkové a tradiční rukopis se neubráníl vlivům západoevropského umění, i zde nalezneme množství hodnotných děl. Z řady místních škol se širším dosahem lze zmínit třeba palechskou školu (podle města Palech v Rusku, 350 km severovýchodně od Moskvy). Hlavním znakem této školy v 18. a na počátku 19. století byla narativní kompozice složená z velkého počtu výjevů a zaplněná množstvím drobných postav.

Icons.

A brief historical introduction

An icon, from the Greek *eikón* – image, depiction, is a religious image of Orthodox Christianity. It is not only a work of art, but also an object of cult itself. There is a famous statement by the Byzantine theologian of the 4th century, Basil the Great, that when one kisses the image of Christ, it is as if he/she were kissing Christ Himself. A typical feature of icons is the conservatism of their art form. It is a consequence of the necessity of observing strict rules – the canon, both iconographic and technological. This is associated with an intense dependence on older templates. The figures on the icons are painted on a mostly monochrome background (most often gold or ochre) with fantasy-stylised landscapes and architecture. Colours play an important role, especially the colours of the robes of the main figures of Christ and the Virgin Mary. It is also worth mentioning the often very rich inscription accompaniment. The icon is actually a transcription of Scripture, the painter does not paint it but “writes” it.

The earliest surviving icons came from Coptic and early Byzantine milieus. With exceptions such as the monastery of St. Catherine in Sinai, however, they fell victim to two waves of iconoclasm in the advanced 8th and in the first half of the 9th century. It was only the year 843 that marked the definitive restoration of icon worship (celebrated as a holiday of Orthodoxy) and a new stage in their creation. The art of icons remained alive even after the fall of the Byzantine Empire in 1453. Post-Byzantine icons are found in the Greco-Italian milieu, where the leading role in their creation was played by the Venetian-Republic-controlled island of Crete, which supplied the entire Eastern Mediterranean with icons. Icons were also painted in the Balkans and in other former Byzantine provinces. The Russian icon is of particular importance. The first icons in Russia were undoubtedly Byzantine imports, but from the 12th century, domestic iconography developed. The Mongol invasion in 1237–1240 and the subsequent subjugation of a large part of the Russian principalities marked the decline of icon painting, which began to develop again only from the 14th century. Novgorod and later Moscow became the most important centre. The peak period of Russian iconography was the 15th century, when the most important Russian icon painter Andrei Rublev (c. 1360–1430) created his best works. The tradition of icon painting then continued until the present time. Although the more recent period is generally considered to be rather in decline and the traditional way of painting has not resisted the influence of Western European art, here too we can find a number of valuable works. From the ranks of the local schools with a wider reach, we can mention, for example, the Palekh School (after the town of Palekh in Russia, 350 km northeast of Moscow). The main feature of this school in the 18th and early 19th centuries was a narrative composition made up of a large number of scenes and filled with a multitude of minor figures.

Sbírka ikon a Ústav dějin umění Akademie věd České republiky

Drobná výstava představuje výběr ze sbírky ikon Ústavu dějin umění AV ČR, v. v. i. Tato sbírka, čítající celkem 84 kusů, pochází z pozůstalosti tzv. Kondakovova ústavu. Vysoce renomovaný vědecký ústav, zaměřený především na výzkum byzantského, ruského a východoevropského umění a umění okolních oblastí, působil v Praze ve druhé čtvrtině 20. století, v období mezi dvěma světovými válkami. Byl personálně spojen s ruskými poříjnovými emigranty usazenými v Praze. Jeho činnost velkoryse podpořila nově vzniklá Československá republika a její představitelé, včetně T. G. Masaryka. S ústavem také spolupracovala řada českých a zahraničních badatelů. Po definitivním ukončení činnosti Kondakovova ústavu přešly v roce 1953 archiv a sbírky instituce do správy dnešního ÚDU AV ČR.

Výběr z naší sbírky ikon byl několikrát představen veřejnosti formou výstav, ve větším rozsahu však naposledy v roce 1995 (Hana Hlaváčková, *Ze sbírek bývalého Kondakovova institutu. Ikony, koptské textilie*. Katalog výstavy Národní galerie, Praha 1995). Soubor se dnes nachází jako dlouhodobá zápůjčka v Národní galerii v Praze a je uložen ve specializovaných depozitářích. Pouze deset nejcennějších ikon z této kolekce můžeme vidět ve stálé expozici evropského umění ve Šternberském paláci v Praze.

Naše malá výstava reprezentuje výběr z nevystavených, respektive běžně nepřístupných ikon. Pro dosažení co nejautentičtějšího zážitku prezentujeme ikony formou fotoreprodukcí ve skutečné velikosti. Představený soubor je rozdělen na dvě části. První prezentuje postbyzantské ikony z oblasti Řecka a Itálie z období 15.–17. století, druhá ikony ruské. V této skupině je zastoupena jedna z nejstarších ikon z naší sbírky, vytvořená v 15. století, dále ikony ze 16. a 17. století i typická ukázka umění palechské školy z přelomu 18. a 19. století.

K technice malby ikon

Hlavní technikou malby ikon byla **tempera**, v nejstarším období se používala i **enkaustika**, od 18. století se menšinou objevuje **olejomalba**. Ikony byly malovány na dřevěné desce částečně či později většinou zcela polepené plátnem. Plocha se pak ještě pokryla křídovou či alabastrovou vrstvou, tzv. **levkasem**, a na tuto vrstvu byla nanášena svrchní malba. Pro dosažení optimálního účinku se neřídko používalo i plátkové zlato či stříbro a krycí kovové elementy, tzv. **basma**. Hotová ikona byla fixována ještě vrchním lakem, **olifou**. Dnešní podoba ikon je často ovlivněná pozdějšími opravami, přemalbami či nekritickým restaurováním. Zejména nápisový doprovod bývá málokdy zcela autentický.

The Icon Collection and the Institute of Art History of the Czech Academy of Sciences

This small exhibition presents a selection from the icon collection of the Institute of Art History of the Czech Academy of Sciences. The collection, comprising a total of 84 pieces, comes from the estate of the so-called Kondakov Institute. This collection, totalling 84 pieces, comes from the scholarly estate of the so-called Kondakov Institute. A highly renowned scientific institute, focused mainly on researching Byzantine, Russian and Eastern European art and the art of the surrounding areas, operated in Prague in the second quarter of the 20th century, in the period between the two world wars. It was personally connected with Russian emigrants (after October 1917) settled in Prague. Kondakov Institute activities were generously supported by the newly established Czechoslovak Republic and its representatives, including the first president T. G. Masaryk. A number of Czech and foreign researchers also collaborated with this institute. After the definitive termination of its activity, the institute's archive and collections were transferred to the administration of today's IAH of the Czech Academy of Sciences of the Czech Republic in 1953.

A selection of icons from the former collection of the Institute has been presented to the public several times in the form of exhibitions, but the last time on a larger scale was in 1995 (Hana Hlaváčková, *Ze sbírek bývalého Kondakovova institutu. Ikony, koptské textilie*. Katalog výstavy Národní galerie, Praha 1995). Today, the collection is on long-term loan at the National Gallery in Prague and is stored in specialized depositories. Only the ten most valuable icons from this collection can be seen in the permanent exhibition of European art in the Sternberg Palace in Prague.

Our small exhibition represents a selection of unexhibited and thus normally inaccessible icons. For the most authentic experience, we present the icons in the form of life-size photographic reproductions. The presented collection is divided into two parts. The first part presents post-Byzantine icons from Greece and Italy from the 15th–17th centuries; the second part Russian icons. This group includes one of the oldest icons in our collection from the 15th century, icons from the 16th and 17th centuries, as well as a typical example of the art of the Palekh school from the turn of the 18th and 19th centuries.

On the painting techniques of the icons

The main technique of icon painting was **tempera, encaustic** was also used in the oldest period, oil painting appeared in a minority from the 18th century. The icons were painted on a wooden panel partially or later mostly completely covered with canvas. The surface was then covered with a layer of chalk or alabaster, the so-called **levkas**, and the top painting was applied to this layer. To achieve the optimal effect, gold or silver leaf were added on the surface and covering metal elements, the so-called **basma**, were often used. The finished icon was fixed with top varnish, **olifa**. Today's appearance of icons is often influenced by later repairs, repainting, or uncritical restoration. In particular, the written accompaniment is rarely completely authentic.

Postbyzantské
ikony řecko-italského
prostředí
15.–17. století

Post-Byzantine
icons of the
Greco-Italian setting
15th–17th centuries

1. Pieta

*Dalmácie, 2. polovina 15. století,
tempera, dřevo, 61,5 × 77,2 cm*

Dílo italořeckého malíře představuje Bohorodičku sedící na vyvýšeném pahorku, na jejímž klíně spočívá mrtvé Kristovo tělo. Vlevo stojí bezvousý mladík představující sv. Jana Teologa (sv. Jan Evangelista), napravo sv. Maří Magdaléna.

Jeden z andílků vznášejících se nad Mariinou hlavou si trhá šat na znamení smutku. Malba se vyznačuje plastickým objemem a monumentalitou postav, která je typická pro západoevropské pozdně středověké umění, stejně jako výzdoba svatozáří puncováním. Barevná složka obrazu zase odkazuje na malíře obeznámeného s řecko-benátskou malbou. Ikona byla zřejmě v ruském prostředí restaurována a přenesena na novou desku, jak nasvědčují specifické technologické postupy.

1. Pietà

*Dalmatia, second half of the 15th century,
tempera, wood, 61.5 × 77.2 cm*

The work of the Italo-Greek painter represents the Virgin Mary sitting on a raised hill, on her lap rests the dead body of Christ. On the left stands a beardless youth representing St. John the Theologian (St. John the Evangelist), on the right St. Mary Magdalene.

One of the angels floating over Mary's head tears its dress as a sign of sorrow. The painting is characterised by the plastic volume and monumentality of the figures, which is typical of Western European late medieval art, as well as the decoration of the halo with hallmarking. The colour component of the painting in turn refers to a painter familiar with Greco-Venetian painting. The icon was apparently restored in the Russian milieu and transferred to a new panel, as evidenced by specific technological procedures.

2. Archanděl Michael a archanděl Gabriel

Řecko, 17. století, tempera, dřevo, 22,7 × 16,8 cm

Oba archandělé jsou zobrazeni jako okřídlení mladíci. Michael třímá v pravé ruce meč a v levé ruce svitek, Gabriel v levé ruce hůl posla. Na pozadí a na svitku jsou řecké nápisy. Ikona se vyznačuje jasnými barvami a plasticky modelovanými obličejemi. Výtvarné provedení ikony je inspirováno italskou manýristickou malbou. Pro pravoslaví je typické, že uznává osm archandělů, zatímco například katolická víra pouze tři (Michael, Gabriel, Rafael).

2. Archangel Michael and Archangel Gabriel

Greece, 17th century, tempera, wood, 22.7 × 16.8 cm

Both archangels are depicted as winged youths. Michael holds a sword in his right hand and a scroll in his left hand, Gabriel a messenger's staff in his left hand. There are Greek inscriptions on the background and on the scroll. The icon features bright colours and plastically modelled faces. The artistic design of the icon is inspired by Italian Mannerist painting. It is typical for Orthodoxy to recognize eight archangels, while the Catholic faith only recognizes three (Michael, Gabriel, Raphael).

3. Narození Krista a Kristův vjezd do Jeruzaléma

*Krétsko-benátská škola, kolem roku 1600,
tempera, plátno, dřevo, 50 × 34 cm*

Obě ikony s největší pravděpodobností pocházejí z ikonostasu některého menšího chrámu v oblasti Benátek, kde tvořily součást svátkového cyklu zvaného dodekaorton. Tento cyklus představuje v ortodoxním křesťanství dvanáct hlavních svátků roku. Ikona s námětem Narození Krista zobrazuje na pozadí rozeklaného skalního výběžku podle byzantské ikonografie nejen Bohorodičku s dítětem v jeslích, Josefa a obě zvířata (osel a vůl), nýbrž i scény koupání dítěte, zvěstování pastýřům a příjezd tří mágů (králů). Vjezd do Jeruzaléma je rovněž scénicky bohatý: Kristu na oslu se skupinou apoštolů vychází z brány opevněného Jeruzaléma vstříc zástup obyvatel. Malé dětské postavičky kladou na cestu roucha a lámovu ratolesti na vysokém stromě. Vlevo v pozadí vidíme rozeklaný pahorek s tmavou jeskyní. Ta má jistě symbolický význam a může představovat hrob Lazarův, kámen vyložený ze skály (symbol panenského zrození) či hrobku, do níž bude Ježíš uložen po ukřižování.

Malíř se snažil o ztvárnění prostoru rozdělením scén do několika plánů a využitím neobvyklé ptačí perspektivy. Nápisová složka kombinuje řecké a staroslověnské písmo, což bylo typické pro oblasti, kde se stýkal vliv obou kultur.

3. The Nativity and Entry of Christ into Jerusalem

*Cretan-Venetian School, ca. 1600,
tempera, canvas, wood, 50 × 34 cm (each panel)*

Both icons most likely come from the iconostasis of some smaller church in the area of Venice, where they formed part of the liturgical feast cycle – the dodekaorton. This cycle represents the twelve main holidays of the year in Orthodox Christianity. The icon with the theme of the Nativity of Christ shows not only the Virgin Mary with the child in the manger, Joseph and the two animals (a donkey and an ox), but also scenes of the bathing of the child, the annunciation to the shepherds and the arrival of the three magi (kings) against the background of a jagged rock outcrop according to Byzantine iconography. The Entry into Jerusalem is also scenically rich: Christ on a donkey with a group of apostles comes out of the gate of the fortified Jerusalem to meet a crowd of inhabitants. Small child figures lay clothes on the road and break branches on a tall tree. On the left in the background, we see a jagged hill with a dark cave. It certainly has a symbolic meaning and can represent the tomb of Lazarus, a stone hewn out of the rock (a symbol of the virgin birth of Jesus), or the tomb in which Jesus will be laid after the crucifixion.

The painter tried to depict the space by dividing the scenes into several plans and using an unusual bird's eye view. The inscription component combines Greek and Old Church Slavonic script, which was typical for areas where the influence of both cultures came into contact.

4. Bohorodička Galaktotrofúsa

Itálie, 16. století, tempera, dřevo, 33,3 × 26,4 cm

Kojící Bohorodička byla v raném novověku u řecko-italských malířů ikon jedním z nejoblíbenějších motivů. Ikony s tímto námětem často zdobily domácnosti řecké menšiny žijící v Itálii a poptávka po nich vedla k jejich masové produkci. Ikona je provedena přímo na desce bez levkasu. Nimbby jsou puncovány na zlatém pozadí. V horních rozích je zkratka slov „Μήτηρ Θεού“ (Matka Boží). V rámci masové produkce řecko-italských malířů ikon v 16.–18. století patří tato Bohorodička mezi kvalitnější obrazy. Ikona byla restaurována zřejmě v ruském prostředí a původní ztenčená deska byla naklížena na novější podklad.

4. Theotokos Galaktotrophousa

Italy, 16th century, tempera, wood, 33.1 × 26.4 cm

The Nursing Virgin was one of the most popular motifs of Greek-Italian icon painters in the early modern period. Icons with this theme often decorated the homes of the Greek minority living in Italy, and the demand for them led to their mass production. The icon is made directly on the board without a levkas (white base paint). The nimbuses are punched on a gold background. In the upper corners is an abbreviation of the words “Μήτηρ Θεού” (Mother of God). Within the framework of the mass production of Greco-Italian icon painters in the 16th–18th centuries, this Theotokos is among the higher quality paintings. The icon was apparently restored in the Russian milieu and the original thinned panel was glued onto a newer base.

Ruské ikony
15.–18./19. století

Russian icons
15th–18th/19th
centuries

5. Hodegetria

*Rusko, 15. století nebo starší,
tempera, levkas, dřevo, 69,4 × 48,7 cm*

Hodegetria, nebo Odigitria, je zobrazením polopostavy Bohorodičky, která na levé ruce drží Ježíše neurčitého věku se svitkem v ruce a pravou rukou na něj ukazuje jako na vtělený logos (Boží slovo) a spásu lidstva. Jedná se o velmi starý a rozšířený motiv, vycházející z ikony Bohorodičky z kláštera Hodegon v Konstantinopoli. Představená ikona je příkladem původně vysoce kvalitní malby, která je ovšem překrytá řadou pozdějších oprav a přemaleb, které tak rovněž znesnadňují přesnější datování.

5. Hodegetria

*Russia, 15th century or earlier,
tempera, levkas, wood, 69.4 × 48.7 cm*

Hodegetria, or Odigitria is a depiction of the half-figure of the Virgin Mary, who holds Jesus of indeterminate age with a scroll in her left hand and points to him with her right hand as the incarnate logos (God's word) and the salvation of mankind. This is a very old and widespread motif, based on the icon of the Virgin Mary from the Hodegon Monastery in Constantinople. The presented icon is an example of an originally high-quality painting, which is, however, overlaid with a number of later repairs and re-paintings, which also make more precise dating difficult.

6. Svatý Jan Předchůdce

*Rusko, 17. století,
tempera, levkas, lipové dřevo, 31,5 cm × 27 cm*

Sv. Jan Předchůdce, v západní církvi sv. Jan Křtitel, je v souladu s východním pojetím posledního proroka zobrazen jako okřídlený anděl se všemi svými atributy: poslovným žezlem, mísou s vlastní uťatou hlavou a sekerou zaťatou do kořene stromu. V ruce dále drží svitek s parafrází pasáže z Janova evangelia (Jan 1,29): *Druhého dne spatřil Jan Ježíše, jak jde k němu, a řekl: Hle, beránek Boží, který snímá hřích světa.* Ve středu horní části rámu vidíme mandylion, tj. roušku s otiskem Kristovy tváře, jejíž původ je vyličen v tzv. Abgarově legendě.

6. St. John the Precursor

*Russia, 17th century,
tempera, levkas, linden wood, 31.5 cm × 27 cm*

In accordance with the Eastern concept of the last prophet, St. John the Forerunner, in the Western Church St. John the Baptist, is depicted as a winged angel with all his attributes: a messenger's sceptre, a bowl with his own severed head and an axe stuck in the root of a tree. In his hand, he also holds a scroll with a paraphrase of a passage from John's Gospel (John 1:29) *"The next day he saw Jesus coming toward him and said, "Behold, the Lamb of God, who takes away the sin of the world."* In the centre of the upper part of the frame we see a mandylion, i.e., a cloth with an imprint of Christ's face, the origin of which is described in the so-called Abgar Legend.

7. Starozákonní Trojice

*Rusko, moskevská škola, polovina 16. století,
tempera, levkas, plátkové stříbro, lipové dřevo, 53 x 43,5 cm*

Jedná se o symbolické zobrazení sv. Trojice, kterou zastupují tři postavy poutníků – andělů, kteří navštívili příbytek Abrahama a Sáry. Biblickou oporou námětu je „Pohostinství Abrahamovo“ (Genesis 18,1-16) a výtvarným vzorem byla známá ikona Andreje Rubleva, kterou namaloval zřejmě v roce 1411. Později byl tento námět doplňován o postavy Abrahama a Sáry, které jsou spolu se služebníkem namalovány ve spodní části obrazu. Původní malba byla silně poškozena přemalbami v 19. století, nyní z větší části sejmutými.

7. The Old Testament Trinity

*Russia, Moscow School, mid-16th century,
tempera, levkas, silver leaf, linden wood, 53 x 43.5 cm*

It is a symbolic representation of the Holy Trinity, which is represented by three figures of pilgrims – angels who visited the abode of Abraham and Sarah. The biblical basis for the theme is the “Hospitality of Abraham” (Genesis 18:1-16) and the artistic model was the well-known icon of Andrei Rublev, which he apparently painted in 1411. Later, this subject was supplemented with the figures of Abraham and Sarah, which are painted along with a servant in the lower part of our image. The original painting was heavily damaged by re-paintings in the 19th century, now mostly removed.

8. Svátkový cyklus

*Rusko, palechská škola, kolem roku 1800,
tempera, levkas, lipové dřevo, 53 × 41 cm*

Svátkový cyklus byl nejčastěji prezentován souborem ikon, které tvořily samostatnou řadu ikonostasu. Běžné je však i jejich koncentrování do jediné ikony, jako v tomto případě. Počet zobrazených svátků kolísal, většinou v důsledku připojení dalších nad rámeček základních dvanácti (dódekaorton).

Zobrazení svátkového cyklu – dvanácti hlavních pravoslavných svátků – je zde soustředěno kolem motivů Zmrtvýchvstání a Sestoupení Krista do předpekli, doplněných množstvím drobných scén vyzdvihujících zázrak Zmrtvýchvstání Krista (Nevěřící Tomáš, Tři Marie u hrobu, Sv. Petr u Kristova hrobu). Pravou horní část středového výjevu pak zaujímá dobrý zloděj Rachus, který na Kristovu přimluvu vstoupil do ráje a setkal se zde s prorokem Eliášem a Enochem. Další drobné scény pak zahrnují Poslední večeři v Emauzích a Zjevení Kristovo učedníkům u Tiberiádského jezera. Tento narativní ústřední obraz pak rámuje vyobrazení dvanácti hlavních svátků a čtyř přidaných výjevů v dolní levé části rámu (Vzkříšení Lazara, Stětí sv. Jana Křtitele, Ukřížování, Pokrov Bohorodičky – Panna Marie Ochránitelka).

Celkové pojetí ikony odpovídá palechské škole, která se vyznačuje kompozicemi s množstvím drobných postav a výjevů.

8. The Liturgical Feast Cycle

*Russia, Palekh School, around 1800,
tempera, levkas, linden wood, 53 × 41 cm*

The Liturgical Feast Cycle was most often presented by a set of icons that formed a separate row of an iconostasis. However, it is also common to concentrate them in a single icon, as in this case. The number of feasts shown fluctuated, mostly due to the addition of others beyond the framework of the basic twelve (dódekaorton).

The depiction of the liturgical feast cycle – the twelve main Orthodox holidays – is here centred around the motifs of the Resurrection and the Descent of Christ into Hell, complemented by a number of small scenes highlighting the miracle of the Resurrection of Christ (Doubting Thomas, Three Marys at the grave, St. Peter at the grave of Christ). The upper right part of the central scene is occupied by the good thief Rachus, who at Christ's intercession entered paradise and met the prophet Elijah and Enoch. Other small scenes include the Last Supper at Emmaus and the Appearance of Christ to the disciples at Lake Tiberias. This narrative central image is then framed by depictions of the twelve main feasts and four additional scenes in the lower left part of the frame (Raising of Lazarus, Beheading of St. John the Baptist, Crucifixion, Intercession of the Mother of God (Theotokos) – Virgin Mary the Protectress).

The overall concept of the icon corresponds to the Palekh School, which is characterised by compositions with many small figures and scenes.

8. Svátekový cyklus The Liturgical Feast Cycle

tučně zvýrazněno datum podle juliánského (pravoslavného) kalendáře

date in **bold** according to the Julian (Orthodox) calendar – day. month:

- 1 Narození přesvaté Bohorodičky
The Nativity of the Most Holy Theotokos
svátek / holiday – **8. 9.** / 21. 9.
- 2 Uvedení přesvaté Bohorodičky do chrámu
The Presentation the Most Holy Theotokos at the Temple
svátek / holiday – **21. 11.** / 4. 12.
- 3 Seslání Ducha svatého, také Den Svaté Trojice
svátek / holiday – pohyblivý, 50. den po Pasše, vždy v neděli
The Pentecost, also Holy Trinity Day a moveable feast, 50th day after Pascha, always on a Sunday
- 4 Zvěstování přesvaté Bohorodičce
The Annunciation to the Most Holy Theotokos
svátek / holiday – **25. 3.** / 7. 4.
- 5 Narození Páně a Klanění tří králů
The Nativity of the Lord and Adoration of the Three Kings
svátek / holiday – **25. 12.** / 7. 1.
- 6 Uvedení Páně do chrámu
The Presentation of Our Lord at the Temple
svátek / holiday – **2. 2.** / 15. 2.
- 7 Křest Páně
The Baptism of the Lord – Theophany also called Epiphany
svátek / holiday – **6. 1.** / 19. 1.
- 8 Příchod Páně do Jeruzaléma
svátek / holiday – pohyblivý, vždy neděle před Paschou – Velikonocemi
The Entry of the Lord into Jerusalem – Palm Sunday a moveable feast, the Sunday before Pascha – Easter
- 9 Proměnění Páně na hoře Tábor
The Transfiguration of the Lord on Mount Tabor
svátek / holiday – **6. 8.** / 19. 8.
- 10 Nanebevstoupení Páně
svátek / holiday – pohyblivý, 40. den po Pasše, vždy ve čtvrtek
The Ascension of the Lord a moveable feast, 40th day after Pascha, always on a Thursday
- 11 Zesnutí přesvaté Bohorodičky
The Dormition of the Most Holy Theotokos
svátek / holiday – **15. 8.** / 28. 8.
- 12 Povýšení sv. Kříže
The Exaltation of the Holy Cross
svátek / holiday – **14. 9.** / 27. 9.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

Výběrový glosář pojmů

Acheiropoiétos

závažný způsob zobrazení předlohy božského původu

Basma

rám ikony pokrytý příkrovem ze stříbrného nebo postříbřeného plechu

Bohorodička / Bohorodice

Panna Maria, viz také Eleusa, Galaktotrofúsa, Glykofilúsa, Hodegetria

Deesis

zobrazení Krista, k němuž po stranách hledí Bohorodička, sv. Jan Předchůdce (Křtitel), někdy bývá doplněno i dalšími postavami

Desková malba

malba na upravenou a vyztuženou dřevěnou desku z jednoho prkna či více prken, viz i svlák

Dexiokratúsa

zobrazení Bohorodičky držící Ježíše na pravé ruce

Dódekaorton, viz Svátkový cyklus

Eleusa, viz Glykofilúsa

Enkaustika

malířská technika helénisticko-egyptského původu užívající jako pojídlo barevných pigmentů vosk; barevná vrstva pak byla fixována horkem

Galaktotrofúsa

kojící Bohorodička

Glykofilúsa

zobrazení Bohorodičky a Ježíška tisknoucích se k sobě tvářemi; nepřesně i Eleusa

Hexameron

zobrazení šesti dní stvoření světa

Hodegetria

polopostava Bohorodičky, která na levé ruce drží Ježíše neurčitého věku se svítkem v ruce a pravou rukou na něj ukazuje jako na vtělený logos (Boží slovo) a spásu lidstva

Inkarnát

barevné vystižení pleti malířem

Ikonografie

odvětví dějin umění zabývající se popisem a interpretací zobrazení na uměleckém díle

Ikonostas

stěna, která odděluje oltářní část pravoslavného chrámu od prostoru pro laiky, na stěně jsou umístěny podle daného schématu v řadách ikony, ve vrcholu kříž; ikonostas se vyvinul z jednodušší oltářní přehrady (templonu) nejpозději v 15. století

Ikonoklasmus

hnutí proti náboženským obrazům

Inkarnace

vtělení Boha (Božího syna) do člověka

Levkas

křídová či alabastrová vrstva jako podklad pro malbu

Maforium

závoj, ženská pokrývka hlavy splývající na ramena

Mandylion

plátno s otiskem Kristova obličejů určené pro krále Abgara z Edessy; příklad zobrazení typu acheiropoiétos

Obrazoborectví, viz ikonoklasmus

Odigitria, viz Hodegetria

Olejomalba

technika malby, která používá barevné pigmenty pojené nejčastěji lněným olejem; olejomalba schne pomaleji než tempera, má jasné barvy a umožňuje jemné tónování, povrch malby je spíše lesklý

Olifa

vrchní lak rostlinného složení, nejčastěji z lněného oleje, sikativů a pryskyřic

Ortodoxní, ortodoxie, viz pravoslavi

Palaiologovské umění

pozdní fáze byzantského umění od konce 13. století do pádu Konstantinopole r. 1453 (podle dynastie Palaiologovců)

Pavoloka

textilní vrstva nanášená před malbou na desku ikony

Pieta

Bohorodička s tělem Krista sňatým z kříže

Písmo / Písmo svaté

biblické texty Starého a Nového zákona

Pravoslavi

pravoslavná církev je společenstvím východních samosprávných křesťanských církví, které jsou sjednoceny na principu společné pravoslavné víry, církevního učení zakládajícího se na Písmu svatém a posvátné Tradici, s jednotou ve svatých Tajinách (svátostech)

Starozákonní Trojice

symbolické zobrazení sv. Trojice, kterou zastupují tři postavy poutníků – andělů, kteří navštívili příbytek Abrahama a Sáry; biblickou oporou námětu je „Pohostinství Abrahamovo“ (Genesis 18,1-16)

Svátkový cyklus

zobrazení dvanácti hlavních svátků (dódekaorton), často v pozdějším období doplňovaných o svátky další; svátkový cyklus byl obvykle prezentován souborem ikon tvořících samostatnou řadu ikonostasu, běžné je však i jejich soustředění do jediné ikony

Svlak

příčné vyztužení zadní strany desky malby, viz i desková malba

Šestodněv, viz Hexameron

Tempera

technika malby rychleschnoucími, spíše matnými barvami, jejichž pojidlem je ve vodě rozpustný emulgátor – vaječný žloutek (tzv. vaječná tempera)

Veraicon (Vera Icon)

pravá podoba Ježíše Krista, otisk Kristovy tváře s trnovou korunou na látce, kterou mu podala sv. Veronika cestou na Golgotu; odlišný od Mandylion

Selected Glossary of Terms

Acheiropoiétos

An obligatory way of displaying an artefact of divine origin.

Basma

The frame of the icon covered with an silver or silver-plated sheet.

Deesis

Depiction of Christ enthroned, carrying a book, and flanked by the Virgin Mary and St. John the Forerunner (Baptist), sometimes accompanied by other figures

Dexiokrautousa

Depiction of the Theotokos holding Jesus on her right arm

Dódekaorton, see the Liturgical Feast Cycle

Eleusa, see Glykophilousa

Encaustic

A painting technique of Hellenistic-Egyptian origin using wax as a binder for coloured pigments. The colored layer was then fixed with heat.

Galaktrotrophousa

Nursing Theotokos

Glykophilousa

Depiction of the Theotokos caressing her son, so that they appear to be kissing. Imprecisely also the Eleusa.

Hexameron

Depiction of the six days of the creation of the world.

Hodegetria

A half-figure of the Theotokos, holding Jesus of indeterminate age on her left arm with a scroll in her hand and pointing to him with her right hand as the incarnate logos (Word of God) and the salvation of mankind.

Incarnate

Shade of the colour of skin created by a painter

Iconography

Branch of art history. It deals with the description and interpretation of the representation on a work of art.

Iconostasis

The wall that separates the altar part of the Orthodox church from the space for the laity. They are placed on the wall according to the given scheme in rows of icons, with a cross at the top. The iconostasis evolved from a simpler altar barrier (templon) in the 15th century at the latest.

Iconoclasm

Movement against religious images.

Image Destruction, see iconoclasm

Incarnation

Incarnation of God (God's Son) in a person

Levkas

Chalk or alabaster layer as a base for painting

Liturgical Feast Cycle

Depiction of the twelve main holidays (dódekaorton), often, especially in the later period, supplemented by other holidays. The liturgical feast cycle was most often presented by a set of icons, forming a separate row of the iconostasis, but it is also common for them to be concentrated in a single icon.

Maphorium

Veil, women's head covering flowing over the shoulders

Mandyliion

Cloth with an imprint of Christ's face intended for King Abgar of Edessa, an example of an acheiropoiétos type of depiction

Odigitria, see Hodegetria

Oil Painting

A painting technique that uses coloured pigment bound most often with linseed oil. Oil paint dries more slowly than tempera, has bright colours and allows for subtle toning. The surface of the painting is rather glossy.

Old Testament Trinity

Symbolic depiction of the Holy Trinity, which is represented by three figures of pilgrims – angels who visited the abode of Abraham and Sarah. The biblical support for the theme is “Abraham’s Hospitality” (Genesis 18:1-16)

Olifa

A transparent topcoat of vegetable composition, most often made of linseed oil, a variety of siccative and resins

Orthodox, Orthodoxy, also called the Greco-Russian Church

The Orthodox Church is a community of Eastern self-governing Christian churches that are united on the principle of a common Orthodox faith, church teaching based on the Holy Scriptures and Sacred Tradition, and unity in the Holy Sacraments.

Palaiologan Art

Late phase of Byzantine art from the end of the 13th century to the fall of Constantinople in 1453 (according to the Palaiologan dynasty)

Panel Painting

Painting on a prepared and reinforced wooden board from one or more boards, see also strip.

Pavoloka

Textile layer applied before painting on the icon board

Pieta

Theotokos with the body of Christ taken down from the cross.

Scripture / Holy Scripture

The biblical texts of the Old and New Testament

Six Days of Creation, see Hexameron

Strip

Transverse reinforcement of the back side of the painting’s panel, see also panel painting

Tempera

The technique of painting with fast-drying, rather matte colours, the binder of which is a water-soluble emulsifier – egg yolk (so-called egg tempera)

Theotokos (Mother of God)

The Virgin Mary, see also Eleusa, Galaktotrophousa, Glykophilousa, Hodegetria

Veraicon (Vera Icon)

The true image of Jesus Christ, an imprint of Christ’s face with a crown of thorns on the cloth given to him by St. Veronica on the way to Golgotha, different from the Mandylion

doc. PhDr. Jiří Roháček, CSc.

† 24. června 2023 / June, 24th 2023

Vědecký pracovník a vedoucí oddělení dokumentace Ústavu dějin umění AV ČR. Kromě svého hlavního zaměření na epigrafiku, sepulkrální památky a prameny k dějinám umění se věnoval také zpřístupňování a prezentaci fondů a sbírek ústavu.

Researcher and Head of the Documentation Department at the Institute of Art History at the CAS. In addition to his focus on epigraphy, funerary monuments and art historical sources, he also devoted himself to the accessibility and presentation of the Institute's holdings and collections.

Mgr. Helena Dáňová, Ph.D.

Vědecká pracovnice oddělení středověku Ústavu dějin umění AV ČR. Kromě svého hlavního zaměření na pozdně středověké malířství a sochařství v Čechách a střední Evropě se věnuje také otázkám uměleckého mecenátu královen, šlechtičen a měšťanek ve středověku.

Researcher at the Medieval Department of the Institute of Art History of the CAS. In addition to her focus on late medieval painting and sculpture in Bohemia and Central Europe, she is also interested in questions of artistic patronage of queens, noblewomen and burgher women in the Middle Ages.

Obrazy Písma svatého.
Ikony ze sbírky Ústavu dějin umění
Akademie věd České republiky

Paintings of the Holy Scriptures.
Icons from the collection
of the Institute of Art History
of the Czech Academy of Sciences

Helena Dáňová – Jiří Roháček

Doprovodná publikace k výstavě
ve Window Gallery, ÚDU AV ČR

Accompanying publication for the exhibition
in the Window Gallery of the CAS

11. 10. 2023 – 17. 3. 2024

Texty / Texts:
Helena Dáňová, Jiří Roháček

Jazyková redakce / Language editor:
Jana Válková

Překlad / Translation:
Sean Mark Miller

Grafická úprava / Graphic design:
BFF – Marek Fanta

Foto / Photo:
Vlado Bohdan, Zdeněk Matyáško

Tisk / Printed by:
Jiří Bartoš – SLON, spol. s r.o.

Artefactum, nakladatelství
Ústavu dějin umění AV ČR, v. v. i. /
Artefactum Publishing House
of the Institute of Art History
of the Czech Academy of Sciences

Praha 2023 / Prague 2023

